

International Conference of Economics, Finance and Accounting Studies

International Conference of Economics, Finance and Accounting Studies is a double-blind peer-reviewed, open-access journal published to reach excellence on the scope. It considers scholarly, research-based articles on all aspects of economics, finance and accounting. As an international congress aimed at facilitating the global exchange of education theory, contributions from different educational systems and cultures are encouraged. It aims to provide a forum for all researchers, educators, educational policy-makers and planners to exchange invaluable ideas and resources.

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA TIJORAT BANKLARINING MOLIYAVIY BARQARORLIGI VA SAMARADORLIGINI BAHOLASH METODIKASI

Nabiho'jayeva Maxfuza Ulugbek qizi

*Toshkent Amaliy Fanlar Universiteti Tarmoqlar iqtisodiyoti va
Buxgalteriya hisobi
kafedrasi o'qituvchisi*

Xoshimova Xalima Xoshimxon qizi

*Toshkent Amaliy Fanlar Universiteti Tarmoqlar iqtisodiyoti va
Buxgalteriya hisobi
kafedrasi o'qituvchisi*

halimaxoshimxonova@gmail.com

Annotatsiya:

Mazkur tadqiqotda raqamli iqtisodiyot sharoitida tijorat banklarining moliyaviy barqarorligi va samaradorligini baholashga oid metodik yondashuvlar ishlab chiqilgan. An'anaviy moliyaviy ko'rsatkichlar bilan bir qatorda, banklarning raqamli transformatsiya darajasini ham hisobga oluvchi indikatorlar tizimi shakllantirilgan. Taklif etilgan baholash metodikasi bank faoliyatining kompleks tahlilini amalga oshirish, kapital yetarliligi, likvidlik, rentabellik kabi moliyaviy ko'rsatkichlar bilan birgalikda texnologik yangiliklarni joriy etish, raqamli xizmatlar ulushi va mijozlar faolligi kabi raqamli mezonlarni ham baholash imkonini beradi. Tadqiqotda integral indeks asosidagi model orqali banklar faoliyatining barqarorligi va samaradorligi bo'yicha reyting yondashuvi ishlab chiqilgan. Metodikaning amaliy ahamiyati banklarning raqamli rivojlanishini monitoring qilish, strategik qarorlar qabul qilish va regulyatorlar uchun tahliliy vosita sifatida qo'llanilishi bilan belgilanadi.

Kalit so'zlar:

raqamli iqtisodiyot, tijorat banklari, moliyaviy barqarorlik, samaradorlik, baholash metodikasi.

Kirish.

Bugungi global iqtisodiy muhitda raqamli transformatsiya iqtisodiyotning barcha sohalariga, jumladan, bank sektoriga ham keskin ta'sir ko'rsatmoqda. Raqamli texnologiyalar asosida shakllanayotgan yangi iqtisodiy model — raqamli iqtisodiyot — tijorat banklarining moliyaviy faoliyat yuritish tamoyillarini tubdan o'zgartirmoqda. Endilikda banklar nafaqat an'anaviy xizmatlar bilan cheklanib qolmayapti, balki mijozlarga onlayn platformalar, mobil ilovalar, sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar (big data) asosida ilg'or xizmatlarni taklif etmoqda.

Ushbu o'zgarishlar sharoitida tijorat banklarining moliyaviy barqarorligi va samaradorligini an'anaviy baholash yondashuvlari to'liq yetarli emasligi ayon bo'lmoqda. Chunki raqamli texnologiyalar ta'sirida bank faoliyatining ichki va tashqi muhitida yuz berayotgan o'zgarishlar moliyaviy ko'rsatkichlarning shakllanishiga va ularning dinamikasiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Shu bois, banklarning moliyaviy holatini ishonchli baholash uchun zamonaviy, kompleks yondashuvlarga asoslangan metodikaga ehtiyoj ortmoqda.

Tijorat banklarining moliyaviy barqarorligini va samaradorligini baholash nafaqat ularning ichki boshqaruv jarayonlarida, balki makroiqtisodiy darajada ham muhim ahamiyat kasb etadi. Moliyaviy barqarorlik bank tizimining umumiy mustahkamligini, moliyaviy xavflarga bardoshlilik darajasini va ishonchlilikni ifodalaydi. Samaradorlik esa bank resurslaridan oqilona foydalanish, daromadlilikni ta'minlash hamda xizmat ko'rsatish sifatining raqamli darajada yuksalishini anglatadi. Demakki, ushbu ikki indikatorning integratsiyalashgan bahosi bankning uzoq muddatli raqobatbardoshligini belgilaydi.

Shu nuqtai nazardan olib qaralganda, raqamli iqtisodiyot sharoitida banklarning moliyaviy holatini baholashga yo'naltirilgan yangi metodologiyani ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish dolzarb ilmiy-amaliy masala hisoblanadi. Ushbu tadqiqot aynan shu masalaga bag'ishlanib, tijorat banklarining moliyaviy barqarorligi va samaradorligini kompleks tahlil qilishga xizmat qiladigan baholash uslubiyatini taklif etishni maqsad qilib qo'yadi.

ASOSIY QISM.

Raqamli iqtisodiyotning shakllanishi va bank sohasiga kirib kelishi bank xizmatlarini ko'rsatishning sifatini oshirish bilan birga, moliyaviy barqarorlik va samaradorlikka bo'lgan talablarni ham keskin o'zgartirmoqda. An'anaviy moliyaviy ko'rsatkichlarga asoslangan baholash uslublari bugungi kunda raqamli transformatsiyaning ta'sirini to'liq qamrab ololmaydi. Shu bois, yangi sharoitda banklar faoliyatini baholashda kompleks, moslashuvchan va texnologik omillarni inobatga olgan metodologik yondashuv zarur bo'lib bormoqda.

Moliyaviy barqarorlik bank tizimining ichki mustahkamligi, kapital yetariligi, likvidlik darajasi va xavf-xatarlarni boshqarish qobiliyati orqali ifodalanadi. Samaradorlik esa aktivlar rentabelligi, foiz va notijorat daromadlar ulushi, xizmat ko'rsatish hajmi va mijozlar bilan ishlash samarasi kabi ko'rsatkichlar orqali baholanadi. Shu bilan birga, bugungi raqamli iqtisodiyot sharoitida yangi ko'rsatkichlar – raqamli mahsulotlar ulushi, operatsion avtomatlashtirish darajasi, mijozlar tajribasi (customer experience) va texnologik innovatsiyalarni joriy qilish indeksi kabi indikatorlar ham bank samaradorligini tavsiflovchi muhim mezonlarga aylanmoqda.

Metodik yondashuvda birinchidan, bankning moliyaviy holatini aniqlash uchun an'anaviy ko'rsatkichlar to'plami (kapital yetariligi, likvidlik koeffitsienti, risklar bilan qoplanish darajasi, daromadlilik) tahlil qilinadi. Ikkinchidan, raqamli iqtisodiyotga mos ko'rsatkichlar tizimi shakllantiriladi. Bu ko'rsatkichlar bankning texnologik tayyorgarligini, raqamli xizmatlarning ommalashganlik darajasini, raqamli mijozlar sonini, mobil va onlayn operatsiyalar ulushini, hamda sun'iy intellekt va big data texnologiyalaridan foydalanish ko'lamini qamrab oladi.

Mazkur parametrlarni o'zaro bog'liq holda baholash uchun integral indeks asosida ishlovchi kompleks model ishlab chiqilishi maqsadga muvofiqdir. Ushbu model moliyaviy va raqamli ko'rsatkichlar yig'indisiga asoslanib, bank faoliyatining zamonaviy iqtisodiy muhitdagi holatini baholashga xizmat qiladi. Misol tariqasida, moliyaviy barqarorlik va samaradorlik bo'yicha to'plangan asosiy ko'rsatkichlar normalizatsiya qilinadi va ularning vaznli baholari hisoblanib, umumiy indeks shakllantiriladi. Indekslar bo'yicha banklar reytingi tuziladi, bu esa ularning holatini boshqaruv qarorlariga asos bo'luvchi asosli tahlilni ta'minlaydi.

Bundan tashqari, baholash metodikasida regressiya tahlili, ko'p faktorli modellashtirish, klasterlash va dinamik prognozlash usullaridan ham foydalanish mumkin. Bu esa nafaqat mavjud holatni aniqlash, balki bankning moliyaviy barqarorligini saqlab qolish va samaradorligini oshirishga qaratilgan strategik chora-tadbirlarni ishlab chiqishga zamin yaratadi.

Amaliy jihatdan, taklif etilayotgan metodika tijorat banklarining raqamli transformatsiyasi darajasini baholashda, investitsiya jozibadorligini aniqlashda, raqobat ustunligini belgilashda va regulyatorlar tomonidan monitoring vositasi sifatida ham foydalanilishi mumkin. Shu bilan birga, metodikaning moslashuvchanligi uni turli o'lchamdagi va texnologik rivojlanish

darajasidagi banklar faoliyatiga qo'llash imkonini beradi.

Shunday qilib, raqamli iqtisodiyot sharoitida moliyaviy va raqamli indikatorlarni o'zaro uyg'unlashtirgan holda tijorat banklarining barqarorligi va samaradorligini baholash metodikasini ishlab chiqish — bank tizimining raqobatbardoshligini ta'minlash, xavf-xatarlarni minimallashtirish va strategik qarorlarni asoslashda muhim nazariy-amaliy vosita sifatida xizmat qiladi.

XULOSA.

Raqamli iqtisodiyot sharoitida tijorat banklarining moliyaviy barqarorligi va samaradorligini an'anaviy yondashuvlar asosida baholash yetarli emasligi bugungi kundagi real iqtisodiy voqelik bilan tasdiqlanmoqda. Bank faoliyatiga raqamli texnologiyalar chuqur kirib kelgani, yangi moliyaviy mahsulotlar va xizmatlar paydo bo'lgani, mijozlar xatti-harakatining o'zgarishi hamda regulyatorlar tomonidan raqamli xavfsizlik va shaffoflikka bo'lgan talablarning ortib borayotgani — moliyaviy baholash yondashuvlarini ham qayta ko'rib chiqishni taqozo etmoqda.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, banklarning moliyaviy barqarorligi kapital yetarliligi, likvidlik, risklarni boshqarish qobiliyati kabi ko'rsatkichlar orqali aniqlansa-da, samaradorlikni to'liq baholash uchun raqamli xizmatlar ulushi, texnologik innovatsiyalar darajasi, mijozlar soni va ularning faolligi kabi yangi parametrlarni ham hisobga olish zarur. Shu asosda taklif etilgan metodika moliyaviy va raqamli ko'rsatkichlarni o'zaro uyg'unlashtirgan holda kompleks yondashuvni shakllantirishga xizmat qiladi.

Ushbu metodikaning afzalligi — bank faoliyatining nafaqat moliyaviy natijalarini, balki raqamli transformatsiya jarayonidagi holatini ham tahlil qilish imkonini berishidir. Bu esa banklar uchun o'z strategik yo'nalishlarini belgilash, raqamli sarmoyalarni rejalashtirish, operatsion xavflarni boshqarish va mijozlar ehtiyojiga mos xizmatlarni rivojlantirishda mustahkam analitik asos bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, raqamli iqtisodiyot sharoitida tijorat banklarining moliyaviy barqarorligi va samaradorligini baholashga yo'naltirilgan metodikani ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish bank tizimining barqaror rivojlanishi, moliyaviy xavfsizlikning mustahkamlanishi va raqobatbardoshlikning oshishida muhim nazariy-amaliy ahamiyatga ega. Taklif etilgan yondashuv kelgusida bank monitoring tizimlarini takomillashtirish, regulyatorlar uchun baholash vositalarini yangilash va bank ichki auditi uchun samarali mezonlar yaratishda keng qo'llanilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Shi D., Rao H. *A Study of the Impact of Digital Transformation on the Stability of Banks* [Электронный ресурс] // ResearchGate. – 2024.
2. Antwi F., Kong Y. *Investigating the Impacts of Digital Finance Technology on Financial Stability of the Banking Sector: New Insights from Developing Market Economies* [Электронный ресурс] // Cogent Business & Management. – 2023
3. Sciencedirect Team. *Digital Transformation in Banking: Curbing Pro-cyclical Leverage to Enhance Financial Stability* [Электронный ресурс] // Journal of Banking & Finance. – 2025
4. Nguyen N. M. *The Effects of Technology Investment on Financial Stability: Evidence from Commercial Banks in Vietnam* [Электронный ресурс] // Conscientia Beam. – 2025